

ANNA ROGACKA-ŁUKASIK

ORCID: 0000-0001-6140-0591

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

ANNA WARSTON

ORCID: 0000-0001-9452-3459

Stowarzyszenie Badań nad Źródłami i Funkcjami Prawa „Fontes”

TRANSKRYPCJA ZAGRANICZNEGO DOKUMENTU STANU CYWILNEGO A KLAUZULA PORZĄDKU PUBLICZNEGO — UWAGI WYBRANE NA PRZYKŁADZIE ZAGRANICZNEGO AKTU URODZENIA DZIECI PAR JEDNOPLCIOWYCH

Abstrakt: W niniejszej publikacji dokonano przeglądu wybranego polskiego orzecznictwa oraz stanowisk przedstawicieli polskiej doktryny na temat transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych w celu oceny zasadności sięgania po instytucję klauzuli porządku publicznego podczas rozstrzygania spraw w określonym przedmiocie. Po wprowadzającym przedstawieniu istoty klauzuli porządku publicznego i pojęcia transkrypcji zagranicznego dokumentu stanu cywilnego autorki przeanalizowały wybrane orzeczenia polskich sądów oraz poglądy prezentowane w literaturze w kontekście dopuszczalności a niedopuszczalności transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych.

Słowa kluczowe: transkrypcja, akta stanu cywilnego, klauzula porządku publicznego, prawo prywatne międzynarodowe

WSTĘP

Stosowanie norm prawa obcego stanowi dużą niewiadomą, bowiem nigdy nie wiadomo, czy norma kolizyjna własnego prawa prywatnego międzynarodowego nie doprowadzi do zastosowania prawa, którego rozstrzygnięcie będzie dla nas nie do zaakceptowania. Obawy tego typu doprowadziły do wyznaczenia granicy stosowania obcego prawa¹. We wszystkich systemach prawnych funkcjonują

¹ A. Rogacka-Łukasik, *Funkcjonalne powiązania wybranych instytucji prawa publicznego z prawem prywatnym międzynarodowym*, „Administracja. Teoria — Dydaktyka — Praktyka” 2018, z. 3, s. 188 i n.

bowiem instrumenty, których celem jest ochrona wartości własnego porządku prawnego, na podstawie których możliwa jest odmowa zastosowania obcego prawa lub ograniczenie zakresu jego stosowania². Swoistą „kłapę bezpieczeństwa” stanowi tak zwana klauzula porządku publicznego³. Klauzula ta, jako instrument ochrony podstawowych zasad porządku prawnego *fori*, występuje w kilku różnych kontekstach praktyki stosowania prawa⁴. Chodzi tu zarówno o konteksty stosowania prawa (transkrypcja aktu stanu cywilnego), jak również procesowe (postępowanie rozpoznawcze co do meritum sprawy). Dlatego też można mówić o kolizyjnej i procesowej klauzuli porządku publicznego. Z kolizyjnego punktu widzenia klauzula porządku publicznego stanowi zastrzeżenie pewnego systemu prawnego, oznaczające, że przepisów obcego prawa wskazanych przez normę kolizyjną wyjątkowo się nie stosuje⁵. Klauzula kolizyjna wyrażona jest w art. 7 ustawy z dnia 4 lutego 2011 roku — Prawo prywatne międzynarodowe⁶: „Prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej”. Z kolei patrząc od strony procesowej, klauzula wyraża się w odmowie uznania bądź stwierdzenia wykonalności obcego orzeczenia⁷. Klauzulę procesową zawiera ustawodawca w art. 1146 § 1 pkt 7 ustawy z dnia 17 listopada 1964 roku — Kodeks postępowania cywilnego⁸, z brzmienia którego wynika, że „orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej”.

Klauzula porządku publicznego znajduje także zastosowanie na gruncie regulacji ustawy z dnia 28 listopada 2014 roku — Prawo o aktach stanu cywilnego⁹ (zwłaszcza art. 103, 107 pkt 3, art. 108 ust. 2 Ust.Pr.ASC) w sytuacji, gdy kierownik urzędu stanu cywilnego odmawia stosowania obcego prawa podczas dokonywania w Polsce czynności z elementem międzynarodowym, transkrypcji zagranicznego

² K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017, s. 168.

³ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 77. Ponadto na temat między innymi: K. Bagan-Kurluta, M. Stus, *Stosowanie klauzuli porządku publicznego w Polsce w odniesieniu do europejskiego ustawodawstwa partnerskiego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2005, nr 1–2; M. Sośniak, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1961; K. Zawada, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Nowe Prawo” 1979, nr 4; M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, Warszawa 2018.

⁴ A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całowski*, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 432 i n.

⁵ W. Ludwiczak, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Warszawa 1990, s. 74 i n.

⁶ T.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1792. Przyjęte skróty: ustawa prawo prywatne międzynarodowe — Ust.PPM.

⁷ M. Gocek, *Podstawowe zagadnienia zastosowania klauzuli porządku publicznego w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Rejent” 2005, nr 6, s. 56.

⁸ T.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1805. Przyjęte skróty: Kodeks postępowania cywilnego — k.p.c.

⁹ T.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1681.

aktu stanu cywilnego, jak również uznania rozstrzygnięcia zagranicznego organu stanowiącego podstawę wpisu do polskich ksiąg stanu cywilnego¹⁰.

W niniejszej publikacji dokonano przeglądu wybranego polskiego orzecznictwa oraz stanowisk przedstawicieli polskiej doktryny na temat transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych w celu oceny zasadności sięgania po instytucję klauzuli porządku publicznego podczas rozstrzygania spraw w zakresie przedmiocie.

Z tego też względu należy, choć w podstawowy sposób z uwagi na ramy publikacji, wskazać na pojęcie transkrypcji zagranicznego dokumentu stanu cywilnego. Z regulacji ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego wynika, że transkrypcja polega na wiernym i literalnym przeniesieniu treści zagranicznego dokumentu stanu cywilnego zarówno językowo, jak i formalnie, bez żadnej ingerencji w pisownię imion i nazwisk osób wskazanych w zagranicznym dokumencie stanu cywilnego (art. 104 ust. 2 Ust.Pr.ASC). Transkrypcja do polskich ksiąg stanu cywilnego zagranicznego dokumentu stanu cywilnego polega na odzwierciedleniu treści tego aktu w polskim języku urzędowym i w obowiązującej w Polsce formie rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów¹¹. Przedmiotem transkrypcji może być zagraniczny dokument stanu cywilnego będący dowodem zdarzenia i jego rejestracji. Musi być to dokument, który spełnia wskazane wymogi: w państwie wystawienia jest uznawany za dokument stanu cywilnego (zatem dokument rejestrujący urodzenie, małżeństwo lub zgon), ma moc dokumentu urzędowego, został wydany przez właściwy organ, jak również nie budzi wątpliwości co do autentyczności (a więc wymogu autentyczności nie spełnia na przykład kserokopia dokumentu)¹². Jednakże pomimo ustawowej definicji transkrypcji jako literalnego przeniesienia treści zagranicznego dokumentu stanu cywilnego do polskich ksiąg stanu cywilnego w większości przypadków nie będzie to wierne odzwierciedlenie treści zagranicznego dokumentu stanu cywilnego. Tak na przykład podniósł WSA w Poznaniu, wskazując, że

zagraniczne akty stanu cywilnego mogą posiadać dodatkowe rubryki, których nie ma w polskim akcie urodzenia, a polski akt urodzenia może zawierać dane niewskazane w akcie zagranicznym. Przykładowo, wystawiany w Wielkiej Brytanii poświadczony podpis wpisu zgodnie z Ustawą o Rejestracji Urodzeń i Zgonów z 1953 roku określa dodatkowo zatrudnienie matki oraz drugiego rodzica, a także adres zamieszkania matki, jednak nie zawiera daty jej urodzenia, co jest wymagane

¹⁰ WSA w Gdańsku w wyroku z dnia 14 stycznia 2016 roku, sygn. akt III SA/Gd 835/15; WSA w Gliwicach w wyroku z dnia 6 kwietnia 2016 roku, sygn. akt II SA/Gl 1157/15. W literaturze między innymi M. Wojewoda, *O nieporozumieniach dotyczących klauzuli porządku publicznego uregulowanej w art. 103 Prawa o aktach stanu cywilnego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2020, nr 9, s. 50 i n.

¹¹ M. Wojewoda, *O przypadkach dokonanej transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, t. 28.

¹² Artykuł 104 ust. 1 i 3 Ust.Pr.ASC.

w polskim akcie urodzenia. Wobec tego dane te należy pominąć przy przeniesieniu aktu do rejestru stanu cywilnego w drodze transkrypcji¹³.

Jednakże najwięcej wątpliwości i kontrowersji wzbudza przesłanka sprzeczności transkrypcji z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego. Zagadnienie to stało się w ostatnich latach przedmiotem burzliwej dyskusji w Polsce w związku z coraz częstszymi wnioskami par homoseksualnych, które chcą dokonać transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są dwie kobiety¹⁴ (chodzi zatem o transkrypcję aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych). Kierownicy urzędów stanu cywilnego odmawiają w takich przypadkach rejestracji, a decyzje te utrzymywane są następnie w mocy przez sądy administracyjne, bowiem w przeważającej większości orzecznictwo sądów administracyjnych stanowi, że wpisanie do polskich ksiąg stanu cywilnego treści zagranicznego aktu urodzenia, który obok matki (ojca) dziecka jako drugiego rodzica wymienia osobę tej samej płci, stanowiłoby naruszenie podstawowych zasad polskiego porządku prawnego (a zatem powołują się na klauzulę porządku publicznego). Taki stan rzeczy był przedmiotem interwencji rzecznika praw obywatelskich, jak również w ostatnich latach można spotkać w orzecznictwie wypowiedzi, że odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia jest naruszeniem praw dziecka wyrażonych w Konwencji o prawach dziecka. Różne pojmowanie omawianej kwestii stanowi przedmiot analizy w dalszej części niniejszej publikacji.

GŁOSY PRZEMAWIAJĄCE ZA ODRZUCENIEM TRANSKRYPCJI AKTÓW URODZENIA DZIECI PAR JEDNOPLCIOWYCH

Orzecznictwo sądów administracyjnych dotyczące poruszonego problemu nie jest jednolite. Wedle wyraźnie zarysowanej — stanowiącej większość — linii orzeczniczej nie dokonuje się transkrypcji, jeżeli byłaby ona sprzeczna z podstawowymi zasadami porządku prawnego RP zgodnie z art. 107 pkt 3 Ust.Pr.ASC, bowiem klauzula porządku publicznego przewidziana w wymienionym artykule nie dopuszcza transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci. Sądy argumentują to tym, że art. 104 ust. 5 i art. 107 pkt 3 Ust.Pr.ASC w związku z art. 7 Ust.PPM. nie dopuszczają transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice wpisane są osoby tej samej płci.

Sądy administracyjne niejednokrotnie podkreślały w swoim orzecznictwie niedopuszczalność transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych. Tak

¹³ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 5 maja 2018 roku, sygn. akt II SA/Po 1169/17, Legalis.

¹⁴ Duże problemy pojawiają się także, jeśli w zagranicznym akcie urodzenia rodzicielstwo przypisano dwóm mężczyznom — jednakże z uwagi na ramy niniejszej publikacji zagadnienie to nie zostaje podnoszone.

między innymi NSA w wyroku z dnia 17 grudnia 2014 roku¹⁵ odmówił dokonania transkrypcji dokumentów dziecka urodzonego w Wielkiej Brytanii i przysposobionego przez obywatelkę polską połączoną węzłem małżeńskim z matką dziecka. Co do zasady nie dokonuje się merytorycznej oceny aktów podlegających transkrypcji¹⁶, może jednak dojść do sytuacji, w której umiejscowienie zagranicznego aktu stanu cywilnego będzie nie do pogodzenia z naszym poczuciem prawnym.

Przykładem takiej sytuacji może być odmowa transkrypcji w odniesieniu do wpisania do księgi urodzeń wydanego w Wielkiej Brytanii aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodzice figurują osoby tej samej płci, z czego jedna z kobiet — jako matka, a druga — jako rodzic dziecka, rozpatrywana przez NSA w wyżej wymienionym wyroku z dnia 17 grudnia 2014 roku. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia oddalającego skargę kasacyjną powódek NSA wskazał, że zgodnie z polskim Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym¹⁷ matką dziecka jest kobieta, która je urodziła, natomiast przepisy dotyczące ojcostwa, niezależnie od sposobu jego ustalenia, w każdym przypadku wymieniają mężczyznę, co — zdaniem sądu — implikuje niemożność uznania osoby płci żeńskiej niebędącej z natury rzeczy ojcem biologicznym dziecka za „ojca” lub nawet „rodzica”. NSA podkreślił również, że

poddanie pod ochronę państwa małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa, jest zasadą rangi konstytucyjnej i powinno być brane pod uwagę przy ustalaniu na użytek klauzuli porządku publicznego podstawowych zasad porządku prawnego RP, tak jak w przypadku będącej przedmiotem rozpoznania sprawy. Należy także wskazać, że poprzednio obowiązująca ustawa p.a.s.c. 1986 roku, w oparciu o którą zostało wydane omawiane wyżej orzeczenie, nie przewidywała wprost podstawy prawnej dla odmowy transkrypcji w takich wypadkach, w związku z czym w literaturze wskazywano, że mogłaby ona nastąpić na podstawie stosowanego w drodze analogii art. 7 ust. 1 p.p.m. lub art. 1146 § 1 pkt 7 k.p.c. Ta luka prawna została usunięta w nowej regulacji p.a.s.c. z 2014 roku poprzez wprowadzenie art. 107, przewidującego wprost możliwość odmowy transkrypcji w związku z jej sprzecznością z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego.

Transkrypcję za niedopuszczalną uznał również WSA w Gliwicach w wyroku z dnia 6 kwietnia 2016 roku¹⁸. WSA odmówił tłumaczenia aktu urodzenia dziecka, którego rodzicami były dwie kobiety. W uzasadnieniu sąd podał, że umieszczenie w polskich księgach stanu cywilnego treści zagranicznego aktu urodzenia,

¹⁵ Sygn. akt II OSK 1298/13, Legalis.

¹⁶ M. Wojewoda, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo prywatne międzynarodowe. Tom 20C*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 597.

¹⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku — Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1359 ze zm. Przyjęty skrót: KRO.

¹⁸ Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 6 kwietnia 2016 roku, sygn. akt II SA/Gl 1157/15, LEX nr 2035383.

w którym jako rodzice dziecka widnieją osoby tej samej płci, doprowadziłyby do naruszenia podstawowych zasad polskiego porządku prawnego¹⁹.

Z kolei Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 20 czerwca 2018 roku poprzez oddalenie skargi kasacyjnej powódki od wyroku WSA w Gliwicach stanął na stanowisku, że wpisanie zagranicznego dokumentu do polskich ksiąg stanu cywilnego zawierającego treść sprzeczną z obowiązującym porządkiem prawnym wymaga skorzystania z art. 7 Ust.PPM. W uzasadnieniu podkreślono również, że „rodzicielstwo” zawsze odnosi się do osób różnej płci, co jednoznacznie wynika z art. 18 Konstytucji RP. Odmowa transkrypcji ze strony polskich organów nie narusza również, zdaniem sądu, praw wynikających z prawa unijnego.

Za kolejny przykład niedopuszczalności transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia należy uznać wyrok WSA w Łodzi z dnia 5 lutego 2020 roku²⁰, w którym sąd wskazał, że kierownik urzędu stanu cywilnego nie jest zobowiązany do badania pod względem merytorycznym przedstawionego dokumentu. Do jego obowiązków należy jednak dokonanie oceny, czy treść polskiego aktu stanu cywilnego, który miałby powstać w wyniku transkrypcji, nie doprowadzi do naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego obowiązujących na terenie RP. Jeżeli w wyniku transkrypcji aktu urodzenia dziecka powstałby akt, w którym w rubryce przeznaczonej na wpisanie danych matki dziecka wpisany zostałby mężczyzna, to w tym wypadku transkrypcja aktu urodzenia wywołałaby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego RP.

Linie orzeczniczą podtrzymał również WSA w Szczecinie²¹, stwierdzając, że jeśli zagraniczny dokument, o którego transkrypcję wystąpiła strona, nie spełnia wymogów polskiego prawa w zakresie określenia rodzicielstwa, jak również ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego, powinien na podstawie art. 107 pkt 3 Ust.Pr.ASC w związku z art. 7 Ust.PPM. odmówić dokonania transkrypcji. Jak wskazał WSA w Szczecinie, w polskim akcie stanu cywilnego należy podać dane ojca. Nie mogą one być pominięte ze względu na treść art. 61 ust. 2 Ust.Pr.ASC.

Transkrypcji aktu urodzenia sporządzonego w Hiszpanii, w którym w rubrykach „rodzice” wpisane były dwie kobiety, omówił również WSA we Wrocławiu²². W rozpoznawanej sprawie w sporządzonym w Hiszpanii akcie urodzenia dziecka będącym przedmiotem wniosku o transkrypcję do polskiego rejestru stanu cywilnego jako rodziców wpisano dwie kobiety, które zostały określone jako matka A i matka B. W uzasadnieniu sąd podniósł, że polskie prawo nie zna pojęcia „rodziców jednopłciowych”, tym samym wskutek dokonania transkrypcji aktu urodzenia

¹⁹ Analogiczna sytuacja miała miejsce w sprawie toczącej się przed WSA w Krakowie z dnia 10 maja 2016 roku, sygn. akt III SA/Kr 1400/15, LEX nr 2056842.

²⁰ Sygn. akt III SA/Łd 617/19, LEX nr 2791329.

²¹ Wyrok WSA w Szczecinie z dnia 19 marca 2020 roku, sygn. akt II SA/Sz 1075/19, LEX nr 2956995.

²² Wyrok WSA we Wrocławiu z 15 grudnia 2020 roku, sygn. akt II SA/Wr 312/20, LEX nr 3130300.

doszłoby do zagrożenia spójności polskiego systemu prawa, bowiem treść transkrybowanego aktu urodzenia zawierałaby dane, których zgodnie z polskim stanem prawnym umieścić w nim nie można. Polski system prawny nie przewiduje również możliwości wpisania w polskim akcie stanu cywilnego w miejscu ojca dziecka danych kobiety, ponieważ jest ono przeznaczone dla płci męskiej. Wobec tego skutki wywołane przez dokonanie tłumaczenia hiszpańskiego aktu urodzenia należy uznać bezsprzecznie za naruszające podstawowe zasady polskiego porządku publicznego i orzec o niedopuszczalności dokonania transkrypcji.

W wyroku z dnia 17 lutego 2021 roku NSA²³ nie dopuścił do transkrypcji aktu urodzenia sporządzonego w Wielkiej Brytanii, w którym jako rodzice wskazane zostały dwie kobiety. NSA przyjął, że w świetle obowiązujących regulacji nie ma możliwości dokonania transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia w taki sposób, aby rubryka „ojciec” nie została wypełniona, a wpisanie w rubryce „ojciec” rodzica, który nie jest mężczyzną, byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku publicznego. Zdaniem NSA obligatoryjność transkrypcji nie wyłącza stosowania przesłanek jej odmowy wymienionych w art. 107 ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego.

Dotychczasową linię orzeczniczą podkreślił również NSA w wyroku z dnia 6 lipca 2022 roku²⁴, zgodnie z którym nie ma możliwości dokonania transkrypcji zagranicznego aktu małżeństwa osób tej samej płci. W myśl art. 18 Konstytucji RP małżeństwo ogranicza się tylko i wyłącznie do związku między kobietą a mężczyzną. Zdaniem NSA transkrypcja zagranicznego aktu małżeństwa stanowi czynność *stricte* techniczną, która uniemożliwia wprowadzenie jakichkolwiek zmian w jego treści. Dokonując odmowy transkrypcji w przedmiotowej sprawie, sąd posłużył się instytucją klauzuli porządku publicznego w celu ochrony krajowego porządku prawnego. W przedmiocie orzeczenia NSA z dnia 6 lipca 2022 roku głos zabrał również radca prawny Żaklina Rogozińska, wskazując, że nie istnieje regulacja w międzynarodowym porządku prawnym, która nakazywałaby polskiemu ustawodawcy zalegalizowanie związków jednopłciowych, podkreślając tym samym, że Europejska konwencja praw człowieka nie obliguje państw do wyrażenia zgody na zawieranie małżeństw jednopłciowych²⁵.

Niejednokrotnie w doktrynie można spotkać się ze stanowiskami popierającymi przeważającą linię orzeczniczą. Tak na przykład Piotr Mostowik²⁶ wskazuje przede wszystkim na brak obligatoryjności dokonania transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia do polskiego systemu prawnego ze względu na niedające się pogodzić z polskim porządkiem prawnym skutki oraz wyraźnie krytykuje stanowisko sądów zezwalające na dokonanie transkrypcji, bowiem może ono w przyszłości

²³ Sygn. akt II OSK 2284/18, LEX nr 3242716.

²⁴ Sygn. akt II OSK 2376/19, LEX.

²⁵ Ż. Rogozińska, *Transkrypcja aktu małżeństwa osób jednopłciowych*, Legalis 2022.

²⁶ P. Mostowik, *Glosa do wyroku NSA z dnia 10 października 2018 r.*, II OSK 2552/16, ZNSA 2019, nr 4, s. 132 i n.

naruszyć stabilność linii orzeczniczej w sprawach podobnych. Takie zaburzenie systemu rejestracji zagranicznych aktów stanu cywilnego skutkować może naruszeniem podstawowych zasad prawa ustrojowego (między innymi art. 18 Konstytucji RP) oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego. Transkrypcja na potrzeby postępowania o wydanie dowodu tożsamości nie jest postępowaniem wyjątkowym, w którym nie przysługiwałoby prawo odmowy dokonania transkrypcji poprzez wykorzystanie klauzuli porządku publicznego. Jak podkreśla P. Mostowik, klauzula jest instytucją ogólną, mającą zastosowanie w każdej sytuacji, w której mogą zostać wywołane skutki niedające się pogodzić z polskim porządkiem prawnym. Autor przywołuje również stanowisko Piotra Kasprzyka²⁷, twierdząc, że przeprowadzenie transkrypcji nie może być narzędziem naruszenia podstawowych zasad porządku publicznego.

Stanowisko na temat transkrypcji aktu urodzenia dziecka pary jedнопłciowej podjęła również Ewa Przyśliwska-Urbaneck²⁸. Na podstawie analizy orzecznictwa sądów administracyjnych autorka wskazuje na wielokrotne eksponowanie stwierdzenia, że pojęcie „rodziców jedнопłciowych” nie jest znane polskiemu systemowi prawnemu. Na szczególne podkreślenie, zdaniem autorki, zasługuje stanowisko NSA uznające, że dziecko posiadać może najwyżej dwoje rodziców różnej płci z uwagi na swoje biologiczne pochodzenie. Według NSA dziecko nie może poprzez umowę (między innymi umowa o zastępcze macierzyństwo)²⁹ zostać pozbawione swojej tożsamości w związku z naturalnym pochodzeniem³⁰. W zakresie transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia sąd nie powinien dosłownie odczytywać przepisów, bowiem powinien mieć na względzie skutek zastosowania określonej wykładni. Osiągnięty rezultat musi pozostawać w zgodzie z zasadami porządku publicznego, regulacjami konstytucyjnymi oraz regulacjami międzynarodowymi, do których Polska jest zobowiązana.

Zdaniem Aleksandry Graffke³¹ nie ma wątpliwości, że wpisanie do polskich ksiąg stanu cywilnego treści zagranicznego aktu urodzenia, który obok matki dziecka jako drugiego rodzica wymienia kobietę, wskutek czego rodzicami dziecka są osoby tej samej płci, stanowiłoby pogwałcenie podstawowych zasad polskiego porządku prawnego. W sprawach tego rodzaju przy ustalaniu podstawowych zasad porządku prawnego RP — na użytek klauzuli porządku publicznego — wzięto przede wszystkim pod uwagę przepisy zawarte w KRO. Żaden z polskich przepisów nie przewiduje możliwości wpisania w akcie urodzenia dziecka, obok matki

²⁷ P. Kasprzyk, *Rejestracja zdarzenia mającego miejsce za granicą a transkrypcja zagranicznych dokumentów stanu cywilnego*, „Metryka” 2016, nr 1, s. 147 i n.

²⁸ E. Przyśliwska-Urbaneck, [w:] *Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego*, red. J. Gołaczyński, W. Popiołek, Warszawa 2019.

²⁹ Umowa między dawcami komórki jajowej i nasienia a kobietą, która godzi się urodzić im dziecko i zobowiązuje się do zrzeczenia praw rodzicielskich wobec tego dziecka.

³⁰ Wyrok NSA z dnia 6 maja 2015 roku, sygn. akt II OSK 2419/13, Legalis.

³¹ A. Graffke, M. Graffke, *Vademecum kierownika urzędu stanu cywilnego*, Warszawa 2021.

dziecka, jako drugiego z rodziców — kobiety. Pojęcia „rodzicielstwo” i „rodzice” zawsze odnoszą się do osób różnej płci, to jest — kobiety i mężczyzny, na co wskazuje także jednoznacznie art. 18 Konstytucji RP. W odniesieniu do małżeństw jednopłciowych autorka przywołuje wyrok NSA z dnia 28 lutego 2016 roku³², zgodnie z którym w Polsce może zostać zarejestrowany wyłącznie związek małżeński osób różnej płci (kobiety i mężczyzny). Sprzeczne z polskim porządkiem prawnym byłoby zarejestrowanie zagranicznego aktu małżeństwa osób tej samej płci. A. Graffke, argumentując swoje stanowisko, powołuje się na art. 7 Ust.PPM., wyraźnie wskazując, że zgodnie z unormowaniami konstytucyjnymi małżeństwa jednopłciowe w Polsce są niedopuszczalne.

GŁOSY PRZEMAWIAJĄCE ZA DOPUSZCZENIEM TRANSKRYPCJI AKTÓW URODZENIA DZIECI PAR JEDNOPLCIOWYCH

W bogatej linii orzeczniczej dotyczącej rozważanego problemu szczególną uwagę wzbudzają — niezbyt liczne — głosy liberalne dopuszczające transkrypcję aktów urodzenia dzieci par jednopłciowych. Przykładem jest wyrok WSA w Poznaniu z dnia 5 kwietnia 2018 roku³³, w którym sąd odpowiedział na pytanie, czy na gruncie prawa polskiego dopuszczalne jest transkrybowanie zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako matka i drugi rodzic widnieją dane kobiet. W uzasadnieniu przedmiotowego wyroku sąd podkreślił, że zgodnie z art. 104 ust. 5 Ust.Pr.ASC transkrypcja w Polsce zagranicznego aktu stanu cywilnego jest konieczna dla uzyskania polskich dokumentów tożsamości, jak również nadania numeru PESEL. Zachodzi tu tak zwana obligatoryjna transkrypcja. Odmowa dokonania transkrypcji aktu urodzenia dziecka w omawianej sytuacji *de facto* spowodowałaby niemożność nadania numeru PESEL oraz uzyskania polskiego dokumentu tożsamości, a to z kolei wywołałoby skutek w postaci ograniczenia dostępu do polskiego systemu opieki zdrowotnej czy oświaty. Zdaniem sądu konsekwencje odmowy transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia powinny prowadzić do dokonania prokonstytucyjnej wykładni przepisów ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego, z uwzględnieniem przepisów Konwencji o prawach dziecka³⁴. W związku z tym WSA, argumentując, wskazał, że

art. 72 ust. 1 Konstytucji nakłada na państwo obowiązek ochrony praw dziecka. Dlatego też organ administracji, odmawiając transkrypcji aktu urodzenia dziecka, zobowiązany jest wziąć pod uwagę nie tylko przepisy rangi ustawowej — Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego — ale przede wszystkim prawa dziecka gwarantowane Konstytucją, w tym ochronę zdrowia dziecka (art. 68 ust. 3 i 5 Konstytucji RP) oraz prawo dziecka do nauki (art. 70 ust. 1, 2 i 4 Konstytucji RP).

³² Sygn. akt II OSK 1112/16, LEX nr 2495844.

³³ Sygn. akt II SA/Po 1169/17.

³⁴ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku, Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm. Przyjęty skrót: Konwencja o prawach dziecka.

Argumentację swą WSA w Poznaniu uzasadnił, sięgając także do regulacji Konwencji o prawach dziecka, zauważając, że

według art. 3 ust. 1 tej Konwencji we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Z powyższego wynika, że działając na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki, państwo — w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra — musi podejmować wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne.

Dokonując prokonstytucyjnej wykładni przepisów ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego, sąd uznał zatem, że nie stoją one na przeszkodzie w dokonaniu transkrypcji aktu urodzenia w ten sposób, że w rubryce nr 2 „dane rodziców”, w miejscu „matka” zostałyby wpisane dane matki, a rubryka „ojciec” pozostałaby pusta. Zatem sąd powołał się na regulację ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego o obligatoryjnej transkrypcji.

Innym przykładem orzeczenia dopuszczającym transkrypcję zagranicznego aktu urodzenia jest wyrok NSA z dnia 10 października 2018 roku³⁵, w którym sąd udzielił odpowiedzi na pytanie, czy można dokonać transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka obywateli polskich, w którym wskazane są jako rodzice osoby tej samej płci — dwie kobiety. Nie kwestionując zasadności zastosowania klauzuli porządku publicznego, NSA wskazał w wymienionym wyroku, że

pojęcie porządku publicznego jako uzasadnienie odstępstwa od podstawowego działania polegającego na dokonaniu transkrypcji powinno być interpretowane w sposób wąski, odnoszący się szczegółowo do realiów rozpatrywanej sprawy oraz wnikliwie oceniający realne i poważne zagrożenia dla jednego z podstawowych interesów społeczeństwa w konkretnym przypadku (w ten sposób również w wyrokach TSUE z dnia 2 czerwca 2016 roku w sprawie C-438/14 Bogendorff von Wolffersdorff, pkt 67 oraz z dnia 13 lipca 2017 roku w sprawie C-193/16 E przeciwko Subdelegación del Gobierno en Álava, pkt 18).

W ocenie NSA nie jest zgodne z obowiązującymi przepisami prawa takie działanie, aby poprzez klauzulę porządku publicznego odmawiać transkrypcji ze względu na porządek publiczny (transkrypcja fakultatywna z art. 107 pkt 3 Ust.Pr.ASC) i tym samym nie realizować obowiązku wynikającego z ustawy (transkrypcja obligatoryjna z art. 104 ust. 5 Ust.Pr.ASC). To bowiem w konsekwencji prowadzi do sytuacji, że małoletniemu odmawia się na przykład wydania dokumentu poświadczającego tożsamość — z mocy prawa nabyte obywatelstwo. Dalej sąd wskazał, że organ administracji publicznej — odmawiając transkrypcji aktu urodzenia dziecka — obowiązany jest wziąć pod uwagę nie tylko przepisy rangi ustawowej, ale także prawa dziecka gwarantowane w Konstytucji RP³⁶

³⁵ Sygn. akt II OSK 2552/16.

³⁶ Zwłaszcza art. 68 ust. 3 i 5 Konstytucji RP (ochrona zdrowia dziecka), jak również art. 70 ust. 1, 2 i 4 Konstytucji RP (prawo dziecka do nauki).

oraz Konwencji o prawach dziecka³⁷. Zatem obowiązek transkrypcji wskazany w art. 104 ust. 5 Ust.Pr.ASC realizowany wyłącznie w celu ochrony praw dziecka poprzez umożliwienie mu poświadczenia jego tożsamości nie stoi w sprzeczności z zasadami porządku publicznego.

Na kanwie tych dwóch orzeczeń przedstawionych w tym punkcie niniejszego tekstu należy zauważyć, że otwarte pozostaje jednak pytanie, jak należy wypełnić rubrykę „ojciec” w akcie urodzenia oraz w jaki sposób ujawnić ewentualnie drugiego rodzica tej samej płci. W wyroku WSA w Poznaniu z dnia 5 kwietnia 2018 roku przyjęto, że dopuszczalnym sposobem transkrypcji aktu stanu cywilnego jest wpisanie do polskiego rejestru tylko jednego z rodziców (jako matki. Jeśli zgodnie z zagranicznym dokumentem dziecko ma dwie matki, to w akcie urodzenia zazwyczaj ujawnia się kobietę, która dziecko urodziła, zgodnie z art. 61⁹ KRO). Natomiast NSA w wyroku z dnia 10 października 2018 roku przyjął, że nie uzupełniono rubryki dotyczącej ojca, ale w ramach stosownej adnotacji, zamieszczonej pod aktem, wpisano dane drugiego rodzica tej samej płci³⁸.

Liberalne stanowisko zakładające potrzebę dopuszczenia transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych reprezentowane jest także w doktrynie. Dla przykładu Tomasz Jan Tadla pozytywnie odniósł się do wyroku NSA z dnia 10 października 2018 roku, wskazując, że w związku z brakiem jednoznacznego określenia statusu dzieci wychowywanych przez pary jedнопłciowe za granicą sąd musiał rozważyć i przyznać pierwszeństwo aksjologiczne jednemu z praw chronionych przez Konstytucję RP i międzynarodowe instrumenty ochrony praw człowieka. Autor wskazał, że przyjęte przez sąd rozwiązanie pozostaje zgodne z duchem personalizmu i zasadą poszanowania autonomiczności jednostki ludzkiej. Pozbawienie dziecka, obywatela RP, możliwości urzeczywistniania jego praw i obowiązków na tej tylko podstawie, że jest wychowywane w związku jedнопłciowym, *de facto* nakładałoby na nie odpowiedzialność za okoliczności, na które nie miało wpływu³⁹.

Z kolei Jakub Pawliczak podnosi, że rozumowanie przez sąd klauzuli porządku publicznego w kontekście transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych w uchwale NSA z dnia 2 grudnia 2019 roku⁴⁰ budzi poważne zastrzeżenia z kilku powodów.

Po pierwsze, przywołane stanowisko pozostaje w sprzeczności z tą częścią uzasadnienia uchwały, w której NSA stwierdził, że rozumienie i stosowanie klauzuli porządku publicznego przewidzianej w art. 107 pkt 3 p.a.s.c. powinno być takie samo jak klauzuli znanej z art. 7 p.p.m.

³⁷ Artykuł 3 Konwencji o prawach dziecka.

³⁸ M. Wojewoda, *O przypadkach dokonanej transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, s. 136 i n.

³⁹ T.J. Tadla, *Glosa do wyroków NSA z dnia 10 i 30 października 2018 r., II OSK 1868/16, II OSK 1869/16, II OSK 1870/16, II OSK 2552/16*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2019, z. 3, s. 150 i n.

⁴⁰ Sygn. akt II OPS 1/19.

W uchwale podkreślono, że w świetle obydwu przepisów nie chodzi o „samą sprzeczność zagranicznego aktu stanu cywilnego z podstawowymi zasadami porządku prawnego, ale o to, by skutki transkrybowania takiego aktu były nie do pogodzenia z tymi zasadami”. Jednakże ostatecznie NSA nie zastosował tej dyrektywy. Posłużył się argumentem o zagrożeniu dla spójności systemu (czyli w istocie o sprzeczności z prawem polskim jako takim), przy jednoczesnym niewskazaniu, jakie konkretnie negatywne skutki powodowałaby transkrypcja aktu urodzenia, w którym jako rodziców wpisano dwie matki. Twierdzenie, że polskie prawo nie przewiduje możliwości nawiązania takich stosunków, również nie może być rozstrzygające. Zagraniczne instytucje z natury rzeczy mogą nie odpowiadać założeniom polskiego prawa rodzinnego, a już tym bardziej wzorom rubryk dostosowanym do polskich regulacji⁴¹.

Dalej autor wskazuje, że NSA dopuścił się sprzeczności w posługiwaniu się argumentem, że zagraniczne akty stanu cywilnego mają moc dowodową równą aktom polskim, który to argument sąd przywołał w celu uzasadnienia poglądu, że odmowa transkrypcji nie narusza dobra dziecka. Jako kontrargument autor podnosi, że

jeśli jednak już bez transkrypcji zagraniczny akt stanu cywilnego ma moc dowodową równą krajowemu, to trudno dopatrzeć się zagrożeń wynikających z jego umiejscowienia w polskim rejestrze. Jeżeli NSA uznał, że odmowa transkrypcji nie jest sprzeczna z dobrem dziecka, bowiem nie wywołuje konstytutywnych skutków prawnych, to tym bardziej powinien był stwierdzić, iż nie może być sprzeczna z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego⁴².

Niemożliwość dokonania transkrypcji zagranicznych aktów stanu cywilnego sprawia wiele problemów nie tylko parom jedнопłciowym, ale głównie dzieciom wychowywanym przez nie, co wyraźnie podkreśla Maciej Zachariasiewicz. Transkrypcja w Polsce zagranicznego aktu stanu cywilnego jest konieczna dla uzyskania polskich dokumentów tożsamości oraz nadania numeru PESEL⁴³ (zasygnalizowana już wcześniej tak zwana obligatoryjna transkrypcja). W konsekwencji dzieci par homoseksualnych urodzone przez jedną z partnerek, uznane lub adoptowane za granicą bądź urodzone przy wykorzystaniu macierzyństwa zastępczego (surogacji) za granicą (w państwach, gdzie jest to dopuszczalne) — mimo że z mocy prawa są obywatelami polskimi — nie mogą uzyskać w Polsce żadnych dokumentów tożsamości ani nawet numeru PESEL na skutek niemożności dokonania transkrypcji ich zagranicznego aktu urodzenia⁴⁴. Autor w pierwszej kolejności wskazuje, że

przepisy dotyczące transkrypcji⁴⁵ nakierowane są na zagraniczne akty stanu cywilnego stwierdzające istnienie stosunków poddanych prawu obecnemu. Chodzi przecież o przenoszenie obcych

⁴¹ J. Pawliczak, *Odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodziców wskazano dwie kobiety. Glosa do uchwały NSA z dnia 2 grudnia 2019 r., II OPS 1/19*, „Państwo i Prawo” 2021, nr 1, s. 146 i n.

⁴² *Ibidem*, s. 146 i n.

⁴³ Artykuł 104 ust. 5 Ust.Pr.ASC.

⁴⁴ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*. Ponadto *idem*, *Transkrypcja aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, t. 111, s. 143 i n.

⁴⁵ Artykuły 104–107 Ust.Pr.ASC.

aktów stanu cywilnego do polskiego rejestru. Obce akty stanu cywilnego z natury rzeczy mogą nie odpowiadać założeniom polskiego prawa rodzinnego, a już tym bardziej wzorom rubryk dostosowanym do polskich regulacji. Argument, że małżeństwem w rozumieniu prawa polskiego (art. 18 Konstytucji RP i art. 1 KRO) jest wyłącznie stosunek kobiety i mężczyzny, jest zatem nietrafiony, ponieważ w przepisach dotyczących transkrypcji chodzi o małżeństwa zawarte za granicą⁴⁶.

Maciej Zachariasiewicz podnosi także, że stosowanie klauzuli porządku publicznego powinno być oparte na zindywidualizowanej ocenie skutków dopuszczenia do głosu obcej regulacji, orzeczenia bądź dokumentu. Skoro zatem polskie prawo nie pozwala na uzyskanie dokumentów tożsamości bez tak zwanej obligatoryjnej transkrypcji, to nie powinno się odmawiać transkrypcji aktów urodzenia dzieci, która jest konieczna do uzyskania tych dokumentów. Organ władzy publicznej nie może zamykać oczu na stan polskiego ustawodawstwa z chwili orzekania i nie dostrzegać, że odmowa transkrypcji będzie miała określone skutki. Chodzi bowiem o dobro dziecka⁴⁷. Autor powołuje się również na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące transkrypcji między innymi aktów urodzenia sporządzanych w innym państwie, podnosząc, że odmowa transkrypcji aktu urodzenia dziecka urodzonego w procedurze surogacji może być uznana za sprzeczną z art. 8 Europejskiej konwencji praw człowieka⁴⁸.

PODSUMOWANIE

W przyszłości klauzula porządku publicznego niewątpliwie będzie odgrywać istotną rolę z punktu widzenia przemian dokonujących się na płaszczyźnie stosunków rodzinnych. Choć nie można nie zauważyć, że rola ta widoczna jest już od co najmniej kilkudziesięciu lat, to przyszłość na pewno ją zintensyfikuje. Wiąże się to przede wszystkim z pojawieniem się nowych zjawisk społecznych mających konsekwencje w sferze prawnej. Przejawia się zwłaszcza w odchodzeniu od rozumienia małżeństwa wyłącznie jako związku kobiety i mężczyzny oraz postrzegania rodzicielstwa wyłącznie jako macierzyństwa i ojcostwa⁴⁹. Postępujący rozwój nauk medycznych najprawdopodobniej będzie rodził nowe, niekiedy kontrowersyjne, zjawiska, dla których *de lege ferenda* ustawodawca będzie musiał konstruować przemyślane rozwiązania ustawowe.

W kontekście wybranych przepisów o transkrypcji coraz częściej pojawia się pytanie o możliwość rejestracji w Polsce, w tym właśnie trybie, urodzenia dzieci

⁴⁶ M.A. Zachariasiewicz, *Nowa ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym a małżeństwa i związki osób tej samej płci*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2012, t. 11, s. 94.

⁴⁷ M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego...*, s. 143 i n.

⁴⁸ Szerzej *ibidem*.

⁴⁹ P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 26 i n.

pochodzących ze związków jedнопłciowych. Przedstawiona w niniejszej publikacji argumentacja przeciwników, jak i zwolenników transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dzieci par jedнопłciowych rodzi pytanie o argumenty przemawiające za posługiwaniem się i sięganiem po klauzulę porządku publicznego. Pytanie, które pozostaje otwarte i na które nie ma jednoznacznej odpowiedzi, co potwierdza przeprowadzona w niniejszej publikacji analiza orzecznictwa i przegląd stanowisk doktryny.

Trzeba mieć jednak świadomość, że coraz więcej polskich obywateli zawiera w innych państwach związki jedнопłciowe i rejestruje urodzenie dzieci, występując w roli rodziców. Powoduje to spore problemy w kontekście rejestracji stanu cywilnego w Polsce. Pojawia się bowiem pytanie o możliwość oraz sposób odnotowania konstrukcji nieznanych prawu polskiemu⁵⁰.

TRANSCRIPTION OF A FOREIGN CIVIL STATUS DOCUMENT AND THE PUBLIC POLICY CLAUSE: SELECTED COMMENTS ON THE EXAMPLE OF A FOREIGN BIRTH CERTIFICATE OF CHILDREN OF SAME-SEX COUPLES

Summary

This publication reviews selected Polish jurisprudence and the positions of representatives of the Polish doctrine on the transcription of birth certificates of children of same-sex couples in order to assess the legitimacy of resorting to the public policy clause when settling cases in the selected subject. After presenting the essence of the public policy clause and the concept of transcription of a foreign marital status document, the authors analyzed selected judgments of Polish courts and views presented in the literature in the context of acceptability and unacceptability of transcription of birth certificates of children of same-sex couples.

Keywords: transcription, marital/civil status certificates, public policy clause, private international law

BIBLIOGRAFIA

- Bagan-Kurluta K., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017.
- Bagan-Kurluta K., Stus M., *Stosowanie klauzuli porządku publicznego w Polsce w odniesieniu do europejskiego ustawodawstwa partnerskiego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2005, nr 1–2.
- Gocek M., *Podstawowe zagadnienia zastosowania klauzuli porządku publicznego w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Rejent” 2005, nr 6.
- Graffke A., Graffke M., *Vademecum kierownika urzędu stanu cywilnego*, Warszawa 2021.
- Kasprzyk P., *Rejestracja zdarzenia mającego miejsce za granicą a transkrypcja zagranicznych dokumentów stanu cywilnego*, „Metryka” 2016, nr 1.

⁵⁰ M. Wojewoda, *O przypadkach dokonanej transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, s. 132 i n.

- Ludwiczak W., *Międzynarodowe prawo prywatne*, Warszawa 1990.
- Mączyński A., *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Catusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009.
- Mostowik P., *Glosa do wyroku NSA z dnia 10 października 2018 r.*, II OSK 2552/16, ZNSA 2019, nr 4.
- Mostowik P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014.
- Pawliczak J., *Odmowa transkrypcji zagranicznego aktu urodzenia dziecka, w którym jako rodziców wskazano dwie kobiety. Glosa do uchwały NSA z dnia 2 grudnia 2019 r.*, II OPS 1/19, „Państwo i Prawo” 2021, nr 1.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2012.
- Przyśliwska-Urbanek E., [w:] *Kolizyjne i procesowe aspekty prawa rodzinnego*, red. J. Gołaczyński, W. Popiołek, Warszawa 2019.
- Rogacka-Lukasik A., *Funkcjonalne powiązania wybranych instytucji prawa publicznego z prawem prywatnym międzynarodowym* „Administracja. Teoria — Dydaktyka — Praktyka” 2018, z. 3.
- Rogocińska Ż., *Transkrypcja aktu małżeństwa osób jedнопłciowych*, Legalis 2022.
- Sośniak M., *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1961.
- Tadla T.J., *Glosa do wyroków NSA z dnia 10 i 30 października 2018 r.*, II OSK 1868/16, II OSK 1869/16, II OSK 1870/16, II OSK 2552/16, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2019, z. 3.
- Wojewoda M., *O nieporozumieniach dotyczących klauzuli porządku publicznego uregulowanej w art. 103 Prawa o aktach stanu cywilnego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2020, nr 9.
- Wojewoda M., *O przypadkach dokonanej transkrypcji aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, t. 28.
- Wojewoda M., [w:] *System prawa prywatnego. Prawo prywatne międzynarodowe. Tom 20C*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Zachariasiewicz M., *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, Warszawa 2018.
- Zachariasiewicz M., *Transkrypcja aktów urodzenia dzieci par jedнопłciowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, t. 111.
- Zachariasiewicz M.A., *Nowa ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym a małżeństwa i związki osób tej samej płci*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2012, t. 11.
- Zawada K., *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Nowe Prawo” 1979, nr 4.